

JAZONI IJRO ETISH TIZIMIDA DERADIKALIZATSIYANING HUQUQIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Abduniyazov Xasan Nurillayevich

O'zbekiston Respublikasi IIV huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti

Tezkor qidiruv boshqarmasi boshlig'ining o'rinbosari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22637567>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 3-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 5-sentabr 2026-yil

Annotatsiya.

Mazkur tezisdagi jazoni ijro etish tizimida deradikalizatsiyani tashkil etishning huquqiy va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Ekstremistik va terroristik g'oyalar ta'siriga tushgan mahkumlar bilan ishlashda jazo va nazorat choralari o'zi yetarli emasligi, penitensiar muassasalarda individual profilaktika, psixologik korreksiya, diniy-ma'rifiy tushuntirish, ta'lim, kasbiy tayyorgarlik va ijtimoiy reintegratsiyani o'zaro bog'langan holda olib borish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar:

deradikalizatsiya, radikallashtirish, mahkum, jazoni ijro etish muassasasi, ekstremizm, terrorizm, penitensiar profilaktika.

KIRISH

Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishning zamonaviy modeli faqat huquqbuzarlikni aniqlash, jinoyatchini javobgarlikka tortish va jazoni ijro etish bilan chegaralanmaydi. Ekstremistik mafkura ta'siriga tushgan shaxsning qarashlari, ijtimoiy aloqalari va xulq-atvorini o'zgartirmasdan turib, uning kelgusida zo'ravonlik bilan bog'liq faoliyatdan butunlay voz kechishini ta'minlash murakkabdir. Mazkur muammo ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan shaxslarga nisbatan yanada dolzarb hisoblanadi. Yopiq penitensiar muhit, mahkumlar o'rtasidagi norasmiy guruhlar, ijtimoiy yakkalanish va muayyan shaxslarning boshqalarga mafkuraviy ta'sir ko'rsatish imkoniyati radikallashtirish xavfini kuchaytiruvchi omillarga aylanishi mumkin. Shu sababli jazoni ijro etish muassasasi mahkumni faqat jamiyatdan ajratadigan institut emas, balki uni qonunga itoatkor hayotga qaytarishga tayyorlaydigan rehabilitatsion muhit bo'lishi zarur.

ASOSIY QISM

Jazoni ijro etish tizimida deradikalizatsiyaning bevosita strategik asoslaridan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 1-iyuldagi PF-6255-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2021–2026-yillarga mo'ljallangan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha Milliy strategiyadir [2]. Mazkur hujjatda ekstremistik va terroristik mafkura ta'siriga tushib qolgan shaxslar bilan profilaktika hamda ijtimoiy-reabilitatsiya ishlarining samaradorligini oshirish vazifasi belgilangan. Eng muhimi, Strategiyada jazoni ijro etish muassasalarining profilaktik imkoniyatlaridan foydalangan holda mahkumlar orasida ekstremistik va terroristik g'oyalar tarqalishining oldini olish, penitensiar profilaktika usullarini takomillashtirish bevosita nazarda tutilgan [2]. Demak, mahkumlar bilan deradikalizatsiya yo'nalishida ishlash alohida ilmiy taklif bo'libgina qolmay, davlatning amaldagi strategik hujjatida belgilangan vazifalarning mantiqiy davomi hisoblanadi.

Deradikalizatsiyaning penitensiar-huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksida yanada aniq ko'rinadi. Kodeksga muvofiq jinoyat-ijroiya qonunchiligining vazifalari orasida mahkumlarni axloqan tuzatish, yangi jinoyatlarning oldini olish hamda ularning huquq va

qonuniy manfaatlarini himoya qilish mavjud [3]. Mahkumni axloqan tuzatish qonunga itoatkor xulq-atvorni, inson, jamiyat va mehnatga hurmat munosabatini shakllantirish sifatida belgilangan. Buning vositalari qatoriga rejim, ijtimoiy foydali mehnat, tarbiyaviy ish, umumiy va hunar ta'limi, kasb tayyorgarligi hamda jamoat ta'siri kiritilgan [3]. Mazkur normalar deradikalizatsiya dasturlarini jazoni ijro etish tizimining mavjud tarbiyaviy va rehabilitatsion mexanizmlariga integratsiya qilish imkonini beradi.

Kodeksning ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar bilan tarbiyaviy ish olib borishga oid normalari individual yondashuv uchun muhim huquqiy imkoniyat yaratadi. Tarbiyaviy ish individual, guruh va ommaviy shakllarda olib borilishi, bunda muassasa turi, jazo muddati, saqlash sharoiti hamda mahkum shaxsining xususiyatlari hisobga olinishi belgilangan [3]. 2026-yilda kiritilgan qo'shimchaga ko'ra, jazoni ijro etish muassasalari mahkumlarda to'g'ri ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan tasdiqlangan adabiyotlar bilan ta'minlanishi ham nazarda tutilgan. Bu normalar radikallashuv xavfi mavjud mahkumlar bilan bir xil standart dastur emas, balki ularning mafkuraviy motivatsiyasi, psixologik holati, ijtimoiy muhiti va jinoyatdagi rolga qarab individual ishlash zarurligini huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Institutsional nuqtayi nazardan deradikalizatsiya faqat tezkor yoki tarbiyaviy bo'linma zimmasiga yuklatilishi lozim bo'lgan tor vazifa emas. Bunday faoliyat penitensiar xodim, psixolog, dinshunos yoki tegishli diniy mutaxassis, pedagog, ijtimoiy xodim va zaruratga ko'ra tibbiyot mutaxassisining hamkorligini talab qiladi. Mahkum bilan ishlash dastlab uning xavf va ehtiyojlarini kompleks baholashdan boshlanishi maqsadga muvofiq. Bunda shaxsning diniy amallarga rioya qilishi yoki konservativ qarashlari avtomatik ravishda radikallik belgisi sifatida qabul qilinmasligi kerak. Baholashning asosiy predmeti zo'ravonlikni oqlash, ekstremistik tashkilot bilan barqaror aloqa, boshqa mahkumlarni jalb qilishga intilish, destruktiv mafkurani faol targ'ib qilish hamda qayta jinoyat sodir etish xavfi kabi omillar bo'lishi zarur. Bu yondashuv huquqiy davlat prinsiplariga mos ravishda diniy e'tiqod bilan zo'ravon ekstremizmni bir-biridan aniq ajratishni talab etadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Jazoni ijro etish tizimida deradikalizatsiyaning huquqiy asoslari O'zbekiston qonunchiligida shakllangan profilaktika, axloqan tuzatish, tarbiyaviy ta'sir va ijtimoiy rehabilitatsiya institutlari bilan uzviy bog'liq. "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun inson huquqlari ustuvorligini va profilaktik yo'nalishni belgilasa, Milliy strategiya mahkumlar orasida ekstremistik va terroristik g'oyalar tarqalishining oldini olishni bevosita penitensiar siyosat vazifasiga aylantirgan [1; 2]. Jinoyat-ijroiya kodeksi esa bunday faoliyatni individual tarbiyaviy ish, ta'lim, mehnat va axloqan tuzatish vositalari orqali amalga oshirish uchun huquqiy mexanizmlarni taqdim etadi

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni: 2018-yil 30-iyul, O'RQ-489-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — Toshkent, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2021–2026-yillarga mo'ljallangan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni: 2021-yil 1-iyul, PF-6255-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — Toshkent, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi: 1997-yil 25-apreldagi 409-I-son Qonun bilan tasdiqlangan // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — Amaldagi tahrir. — Toshkent, 2026.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons. — Vienna: United Nations, 2016. — 147 p.
5. United Nations General Assembly. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): Resolution A/RES/70/175, adopted 17 December 2015. — New York: United Nations, 2016. — 33 p.